

Yazar/Author

Nihal GEZEN*

Makale Adı/Article Name

İktidar ve Mizaç: Memlûk Sultanlarının Karakter Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme

Power and Temperament: An Evaluation on the Character Structure of the Mamluk Sultans

ÖZ

Tarihe konu teşkil eden her bir hadise, kendisine özgü farklı mizaç ve karakter yapılarına sahip birey yahut bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Elbette ki tarihi olaylar ve bu olayların failleri arasında karakter yapısı gereği benzerlikler bulunsa dahi her bir tarihi olay ve faili, doğrudan kendi benliğine özgü mizaç ve karakter yapısı gereği hareket ederek eşsiz bir şekilde tarihe geçmektedir. Bu sebepten tarihi olayları anlamak adına öncelikli olarak tarihin öznesi konumunda olan insanı tanımamız/tanımayla çalışmamız önem arz etmektedir. Memlûk sultanlarının karakteristik özellikleri şüphesiz devletin siyasi tarihi üzerine tesir etmekteydi. Başka bir deyişle devletin siyasi, sosyal ve ekonomik politikalarında ve hadiselerinde sultanların karakteristik özelliklerinin imzası görülmektedir. Bu çalışmada kaynaklardan istifade edebildiğimiz ölçüde, insanların asıl tabiatlarını oluşturan mizaç yapıları üzerinden Memlûk sultanlarının karakteristik özelliklerini ve bu özelliklerin, sultanların iktidarlara üzerindeki tesirini ele alacağız. Memlûk sultanlarının karakterlerini ele aldığımız bu çalışmada, sultanların karakter ve mizaç yapılarının, sultanların kendi iktidar dönemlerindeki siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik yapıya "olumlu" veya "olumsuz" anlamda etki ettiğini görmekteyiz. Çalışmada Bahri ve Burci Memlûk sultanları dönemleri, birbirinden ayrıtılmaksızın çalışmanın konusu bağlamında sultanların iktidarlara üzerinden, çalışmanın asıl konusunu oluşturan ilgili kısımlar ele alınarak değerlendirilerek.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Sultanları, İktidar, Mizaç, Huy, Karakter.

ABSTRACT

Each event that constitutes the subject of history is carried out by an individual or individuals with different temperaments and character structures. Of course, even though there are similarities between historical events and their perpetrators due to their character structure, each historical event and its perpetrator goes down in history in a unique way, acting directly in accordance with its own unique temperament and character structure. For this reason, in order to understand historical events, it is important that we first know/try to know the person who is the subject of history. The characteristic features of the Mamluk sultans undoubtedly had an impact on the political history of the state. In other words, the signature of the characteristic features of the sultans can be seen in the political, social and economic policies and events of the state. In this study, to the extent we can benefit from the resources, we will discuss the characteristic features of the Mamluk sultans and the impact of these features on the power of the sultans, based on the temperament structures that constitute the real nature of people. In this study, where we discuss the characters of the Mamluk sultans, we see that the character and temperament of the sultans had a "positive" or "negative" impact on the political, military and socio-economic structure of the sultans during their periods of power. In the study, the periods of Bahri and Burci Mamluk Sultans are evaluated, without distinguishing from each other, through the power of the Sultans in the context of the subject of the study, by considering the relevant parts that constitute the main subject of the study.

Keywords: Mamluk Sultans, Power, Temperament, Habit, Character.

Extended Abstract

The role of state administrators in the long or short term dominance of states is considerable. In other words, the role played by the ruler of the state directly affects the fate of the state. In this context, the policies of state administrators in administering the state and the decisions they make cannot be considered independently of their character structures and undoubtedly their lifestyles. So, in this case what qualities should a state administrator have in terms of character and temperament? If the ruler has a positive and impressive character, it is inevitable that his state and people will be affected by his positive qualities. Likewise, the same thing applies to the opposite situation.

Even if historical events are similar to each other, they can never be the same. As a matter of fact, time is not the same time. Even though each event that takes place in history seems to be a repetition of each other, it takes place in different time periods, in different conjunctures, and in parallel with these factors, by the actions of individuals with different temperaments and character structures.

Historians are not judges. What is important for us here is not what quality or temperament the Sultans should or should not have. As a matter of fact, historians are interested in what happened, not what should have happened, and no one can have all the qualities of being virtuous. However, a state administrator, with his character traits, is obliged to read the conjuncture of the time well, eliminate all obstacles that may endanger his power and manage the state in the most ideal way.

Each event that constitutes the subject of history is carried out by an individual or individuals with different temperaments and character structures. Of course, even though there are similarities between historical events and their perpetrators due to their character structure, each historical event and its perpetrator goes down in history in a unique way acting directly in accordance with its own unique temperament and character structure. For this reason, in order to understand historical events, it is important that we first know/try to know the person who is the subject of history. The characteristic features of the Mamluk sultans undoubtedly had an impact on the political history of the state. In other words the signature of the characteristic features of the sultans can be seen in the political, social and economic policies and events of the state.

If a ruler/sultan does not touch the property and honor of his people, people will be satisfied with him and his power. This is an issue of extreme importance to the sultan. Because it is not easy to organize an assassination plan against a sultan who is loved by his people, or even if the sultan is overthrown, he cannot be killed easily. Another thing we should also consider is; as the people are satisfied with the administration, the sultan gains influence among other emirs in terms of authority and power. Therefore it directly transfers its power and power to the administration of the state and the officials in the state administration.

In the Mamluk State, each sultan reigned according to his personality and character which were the manifestation of his own personality. The different temperaments and character structures of the sultans affected their ruling careers both positively and negatively. In this regard, the positive and negative course of their ruling careers caused them to experience different reign periods depending on their different qualities. It is seen that during the establishment of the state, in critical times concerning the state and even the Islamic world, sultans with a temperament and strong characteristics worthy of a sultanate were in the lead, and in times when the state was turbulent, sultans with a low profile that did not suit the sultanate were in the lead.

Even though the reign of the Mamluk sultans depended on many factors, we must state that "time and fortune" also had an important effect here. In other words, although it is extremely important for the sultans to have a character and temperament worthy of the sultanate, at the same time, it is inevitable that the favorable conditions/environments/conjuncture accompany this but the quality and extent of this seem to be an important factor contributing to the power of the sultans.

In this study, to the extent that we can benefit from the resources, we will discuss the characteristic features of the Mamluk sultans and the impact of these features on the power of the sultans, based on the temperament structures that constitute the real nature of people. In this study, where we discuss the characters of the Mamluk sultans, we see that the character and temperament of the sultans had a positive or negative impact on the political, military and socio-economic structure of the sultans during their periods of power. In the study, the periods of Bahri and Burci Mamluk sultans are evaluated, without distinguishing from each other, through the power of the sultans in the context of the subject of the study, by considering the relevant parts that constitute the main subject of the study.

Giriş

Karakter ve mizaç kelimeleri, birbiriyle iç içe olan ancak aynı anlamı ifade etmeyen kavramlardır. Karakter; kişinin ayırt edici niteliği, bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayırt eden temel nitelikleridir. Mizaç ise; “huy, yaratılış, tabiat” manasına gelmekte olup, kişinin doğuştan getirdiği bedensel ve duygusal özelliklerini kapsayıp, kolaylıkla değişmeyen kişilik özellikleri anlamına gelmektedir. Bir insanın kişilik özelliklerine etki eden pek çok faktör söz konusudur (Bayar, 2019: 57-58).

İslam tarihi kaynaklarında insanların kişilik özelliklerine dair kavramlar bulunmaktadır. Bunlardan en kapsayıcı olanı nefis olmakla beraber mizaç gibi bir insanın kişiliğinin çeşitli yönlerini anlatan kavramlar da söz konusudur (Hökelekli, 2010: 297). İslam düşünürü ve âlimi Gazali’ye göre mizaç; insanın karakter özelliklerinin ve yatkınlıklarının genel ifadesidir. Bu bağlamda mizaç, insanın kendisine özgü karakter yapısı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mizaç, birbirinden farklılık arz eden karakter özelliklerine işaret etmektedir (Ergün, 2020: 23, 36). İslam düşünce tarihinde bir diğer önemli isim olan İbn Haldun’a göre ise insanlar, yaşadıkları coğrafyadan ve toplumun kültüründen bağımsız bir şekilde düşünülemez. Bu sebepten insanların farklı iklimlerde ve coğrafyalarda yaşam sürmesi, onların farklı mizaç yapılarında olmalarına yol açmıştır. Bu bağlamda insanın kişiliğinin oluşumunda iklim, coğrafya, beslenme, sosyal çevre ve eğitim gibi faktörler insanların mizaçlarına etki eden unsurlar olarak yer almaktadır (Bayar, 2019: 53-54).

Tarihin öznesi konumunda olan insan, tarihe konu olan tüm hadiseleri, kendi karakter yapısı ve mizacı üzerinden kendisindeki tüm potansiyel nitelikleri ölçüsünde yaklaşım göstererek gerçekleştirmektedir. Bu ise bizlere tarihi hadiselerin faillerinin, bizzat kendi benliklerine ait olan mizaç ve karakter yapılarına isnat ederek hareket ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla tarihi ve tarihi olayları tam manasıyla anlamamız, ancak insanı doğru bir şekilde ele alıp, tanımakla mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada, insanların asıl tabiatlarını oluşturan mizaç üzerinden Memlûk Sultanlarının karakteristik özellikleri ve bu özelliklerin onların iktidarları üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

1. Memlûk Sultanlarının Mizaç Yapıları ve Karakteristik Özelliklerinin Siyasi Hayatları Üzerindeki Etkisi

Devletlerin uzun veya kısa sürede hâkimiyet sürmelerinde, devlet yöneticilerinin rolü azımsanmayacak ölçüdedir. Başka bir deyişle, devletin yöneticisinin oynadığı rol, devletin kaderine doğrudan etki etmektedir. Bu bağlamda devlet yöneticilerinin devleti idare etme politikaları ve aldıkları kararlar, onların karakter yapılarından ve şüphesiz yaşam tarzlarından bağımsız olarak düşünülemez. Peki bu durumda bir devlet yöneticisi karakter ve mizaç olarak hangi nitelikleri taşımalıdır? Yönetici, “olumlu” ve etkileyici bir karakter yapısına sahip ise, devletin ve halkının onun bu olumlu vasıflarından etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu halin aksi olan durum için de aynı şey söz konusudur.

Ortaçağda devletin yöneticisi konumunda olan sultanların, kendilerine özgü bir karakteri, bariz bir şekilde öne çıkan bir veya birden fazla niteliği mevcuttur. Bu nitelikler; cömertlik, cimrilik, şefkat, acımasızlık, merhametlilik, sözünün eri olmak veyahut olmamak, öfkeli olmak, kibirli olmak, gururlu olmak, şehvete düşkünlük, iffetli olmak, dürüstlük, ciddi olmak, yumuşak olmak, dindar olmak veyahut “imandan yoksun olmak” gibi. Bunlara çok sayıda farklı hasletler de eklenebilir. İktidar bağlamında insan doğasına özgü bu niteliklere/huylara bakacak olduğumuz zaman, bunların sultanların iktidarlarına doğrudan etki etmesi kaçınılmazdır. İnsanlar tarafından “olumlu” veya “olumsuz” olarak ölçülendirilen bu nitelikler, sultanların tarihe ne şekilde iz bıraktıklarını belirlediği gibi onların iktidarlarının ne ölçüde kalıcı olacağı yani iktidarlarının niteliği ve ne kadar sürebileceği gibi hususlarda doğrudan bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle, belirtmiş olduğumuz bu niteliklere sahip olan sultanlar, devletin içinde bulunduğu konjonktüre bağlı olarak iktidarlarının sonunu hazırlayabildikleri gibi aynı zamanda iktidarlarının uzun süreli ve emniyetli bir şekilde devam etmesine dolayısıyla devletlerinin de refah bir şekilde varlık göstermesine katkı sağlayabilmekteydiler (Machiavelli, 2020: 71).

Devletlerin ve insan topluluklarının kaçınılmaz duygusu olarak karşımıza çıkan iktidar tutkusu ise, insanoğlunun en güçlü güdülerinden biridir. Ancak bu güçlü güdü, herkeste aynı düzeyde değildir. İnsanların karakter ve mizaç yapılarına bağlı olarak geliştirdikleri rahatlık, zevke düşkünlük ve onaylanma güdüsü gibi temel faktörler bu eşitsizliğin sebeplerinden görülmektedir (Russel, 2013: 14).

İktidar arzusu/isteği bir hayli yüksek olan iktidar sahibi yahut iktidara talip olan kişi, bu isteğine paralel ölçüde eşlik eden baskın bir karakter yapısı ile devleti yönetmektedir. Memlûk Devleti sultanlarından, Sultan İzzeddin Aybek et-Türkmânî (1250-1257) karakter yapısı gereği, sultan olarak Memlûk tahtına geçirilmiş ve yine aynı şekilde sahip olduğu niteliklere ve karakter yapısına bağlı olarak kendisinden beklenilenin aksine uzun bir müddet Memlûk tahtında hâkimiyet sürmüş bir sultandır. Bilindiği gibi Sultan İzzeddin Aybek et-Türkmânî, Memlûk emirlerinin de ortak kararıyla Şecerüddür'ün saltanat tahtını, kendisine devretmesi neticesinde saltanatın başına geçirilmişti (İbn Tağrıberdî, 1956: VI/374). Memlûk emirleri arasında İzzeddin Aybek et-Türkmânî, karakter yapısı itibarıyla cömertliği, dindar oluşu ve görüşlerinin isabetli olması ile bilinmekteydi. Ancak onun sahip olduğu bu karakter özellikleri, onu tek başına saltanata taşıyan faktör olmamıştır. Nitekim Aybek et-Türkmânî'ye sıra gelinceye kadar Bahri Memlûklerin içerisinde saltanat tahtına geçebilecek her biri birbirinden kuvvetli ve önde gelen emirler bulunmaktaydı. Emir el-Faris Aktay el-Cemadar, Baybars el-Bundukdari, Sunkur er-Rumi ve Kalavun gibi. Üstelik İzzeddin Aybek et-Türkmânî, onlar gibi Bahri Memlûk grubundan dahi değildi (İbn Tağrıberdî, 1956: VI/375; Makrizî, 1997: I/464).

Burada adı geçen Memlûkler, İzzeddin Aybek et-Türkmânî'yi, bir nevi kolay lokma gibi gördükleri için onu geçici olarak bir süreliğine başa geçirmişlerdir. Başka bir deyişle Bahri Memlûkler, İzzeddin Aybek et-Türkmânî'yi istedikleri an tahttan indirebileceklerini düşündükleri için onu saltanat tahtına taşımışlardır. Çünkü onlar, aralarındaki rekabetten dolayı içlerinden birini sultan olarak seçememişlerdir. Neticede İzzeddin Aybek et-Türkmânî başa geçtikten hemen sonra söz konusu emirler, Sultan İzzeddin Aybek et-Türkmânî'ye muhalefet ederek onun yerine, Eyyubilere mensup olan birisine sultan olarak itaat etmenin Memlûkler için daha iyi olacağını iddia ederek bunun için ayaklanmışlardır (İbn Tağrıberdî, 1956: VI/375; Makrizî, 1997: I/464). Ancak Sultan İzzeddin Aybek et-Türkmânî, tabiri caizse adeta çetin bir ceviz çıkmış, onlara kolay lokma olmadığını göstermiştir. İktidarı üzerinde oluşan bu sorunu göstermelik olarak Eyyubi ailesine mensup olan el-Eşref Musa'yı kendi saltanatına bir süreliğine ortak yaparak oluşan bu sorunu çözüme kavuşturmuştur. Neticede o, yedi yıl süren saltanatı döneminde, içeride ve dışarıda karşılaştığı tüm zorlukların üstesinden gelmeyi başarmış bir sultandır. Sultan İzzeddin Aybek et-Türkmânî, tarihçi Makrizî'nin tasvirine göre, dirayetli, cesur ve kan dökmeye meyilli bir karakter yapısına sahip idi (Kalkaşendî, 1941: III/434; Makrizî, 1997: I/494; Koprman, 2005: 560-562). Nitekim onun karakter yapısı gereği, karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebilecek bir donanımına sahip olması, onun başarılı ve etkili bir şekilde saltanat dönemi geçirmesinde etkili olmuştur.

Diğerlerinden farklı olarak iktidar isteğinin daha baskın bir şekilde ön plana çıkmasıyla beraber mevcut siyasi olayları yönetme ve yönlendirme kabiliyetinin de aynı doğrultuda ön plana geçtiği bilinmektedir. Elbette ki bu durum, baskın bir karakter yapısının hem nedeni hem de sonucu olması itibarıyla ortaya çıkan bir husustur. Memlûklerde bu şekilde tezahür eden en bariz saltanat örneği olarak karşımıza, Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) ve Sultan Rükneddin Baybars el-Çaşnigir (1309-1310) çıkmaktadır. Bilindiği üzere Sultan Rükneddin Baybars el-Çaşnigir, Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un ikinci (1299-1309) ve üçüncü (1310-1341) saltanat dönemlerinin arasında, Mısır saltanat tahtında hâkimiyet sürmüş bir Memlûk Sultanıdır.

Dolayısıyla Sultan Rükneddin Baybars el-Çaşnigir saltanatı, en-Nasır Muhammed b. Kalavun'dan, onun kendi isteği ile saltanatı terk etmesi neticesinde devralmış ve yine aynı şekilde saltanat tahtını kendisinden daha fazla istemesi neticesinde saltanatı ona kaptırmıştır (İbn Tağrıberdî, 1956: IX/3; Makrizî, 1997: II/424). Şöyle ki Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun ikinci saltanatı zamanında, üstâdüddârı olan Rükneddin Baybars el-Çaşnigir ve saltanat naibi

Sellar'ın kendisi üzerindeki artan baskıları neticesinde hac bahanesi ile Kerek'e gitmiş ve saltanattan çekilmişti (İbnü'l İmâd, 1991: VII/35; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: II/346, 462; İbn İyâs, 1960: I/106-109, 124). Böylelikle yaklaşık on yıl kadar hâkimiyet süren Sultan en-Nasır Muhammed'in yerine, ümeranın ortak kararıyla Baybars el-Çaşnigir geçirilmişti (İbn Tağrıberdî, 1956: VIII/232; Makrizî, 1997: II/424, 429; Koprman, 1992: 224; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: II/474). Sultan Rükneddin Baybars el-Çaşnigir, uzun süreli olmayan iktidarı üzerindeki en büyük tehlikenin, Memlûk emirleri arasında nüfuz sahibi olan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'dan mütevellit olduğunun farkındaydı. Bu süreçte en-Nasır Muhammed b. Kalavun başlangıçta, Sultan Baybars el-Çaşnigir'e tabi olup ona muhalif olmadığını beyan ederek kendisini açık etmemiştir. Ancak en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un, memlûkleri ile Kerek'te sık bir şekilde ava çıkması ve diğer Halep, Hama, Tarablus ve Safed naipleriyle olan sıkı irtibatı ve onlardan destek alması, Sultanın bu meseleye dair oldukça fazla mesai harcamasına sebep olmuştur (Makrizî, 1997: II/429, 432). Ne var ki Sultan Rükneddin Baybars el-Çaşnigir, onun artan nüfuzu karşısında otoritesini ve gücünü muhafaza edemeyerek, acziyet içerisine düşmüştür.

Bu sebepten dolayı kendisinden önce hüküm süren Memlûk Sultanlarında görülmemiş bir şekilde saltanatı için çok fazla çaba sarf etmeden, saltanattan kendi iradesiyle vazgeçmiştir (Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: II/487). Nihayetinde en-Nasır Muhammed b. Kalavun, planlı siyasetinin sonucunda kendisine bağlı adamlarının ve halkın da kendisini desteklemesi neticesinde Kerek'ten Dimaşk'a ve oradan aldığı büyük destekle ve kendisine duyulan sevginin gücüyle Mısır'a ulaşmayı başarmıştır. Nitekim Sultan, Dimaşk'ta en-Nasır Muhammed b. Kalavun için okunan hutbeyi de işitmesiyle birlikte saltanattan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'dan af dileyerek feragat etmiş ve hazineden yüklü miktarda para alarak Kahire'den kaçmıştır. Böylelikle Mısır tahtını, iktidarı ondan daha fazla arzulayan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'a kaptırmış ve böylelikle en-Nasır Muhammed b. Kalavun üçüncü sefer saltanatın başına geçmiştir (İbnü'l İmâd, 1991: VIII/36). Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un akıllıca, istikrarla ve tedbirle hareket ettiği karakter yapısı, hiç şüphesiz onun Memlûk Devletinin başına üç sefer geçmesinde ve üçüncü sefer başa geçtiğinde ise, ülkesinin her anlamda mamur hale gelmesinde ve devletin diğer devletler nazarında önemli bir yer edinmesinde etkili olmuştur. Sultanın sahip olduğu bu olumlu hasletleri, onun aynı zamanda haliyle olumsuz manada, insanlara karşı güven duymamasına ve intikam alan bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Tüm bunlarla beraber Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun, âlimlere değer veren bir sultandı. Ayrıca o, zirai ve imari faaliyetlere önem vermiş ve bu alanlarda onun saltanatı zamanında çok sayıda eser ortaya konmuştur (İbn Tağrıberdî, 1956: IX/3; Makrizî, 1997, II/429-432, 439, 442; İbn İyâs, 1960: I/112-116; Koprman, 1992: 224; Kâsım, 2022: 544, 545). Sultan halk tarafından da sevilmekteydi. Bu da onun uzun süre iktidar sürmesinde etkili olan faktörlerden biriydi (Özkan, 2020: 155).

Her bir iktidar kendisine özgü olup, daimi olarak bir halden diğer bir hale bürünerek devamlılık arz eden bir yapı sergilemektedir. Bununla beraber her bir iktidar, tabii olarak kendisinden sonraki iktidar/iktidarlar için beklentiler doğurmaktadır (Machiavelli, 2020: 15). Bu husus, tarihte kurulan her bir devlet ve bu devletlerde varlık gösteren ayrı ayrı her bir saltanat dönemi için geçerlidir. Biz konumuz bağlamında bu hususun bariz bir biçimde sultanların kendi mizaç ve karakter yapılarına muvazi olarak gelişim gösterdiği saltanat örneklerini ele alacağız. İlk olarak Sultan Kutuz'un (1259-1260) saltanat dönemine bakacak olursak Sultan Kutuz, Memlûk Devleti Sultanları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki o, saltanat dönemi öncesi ve sonrasında sergilediği siyasi ve askeri zekâsı, dirayeti ve cesur karakter yapısı ile sadece Memlûk devletinin değil diğer Türk-İslam devletlerinin de önde gelen isimleri arasında yer almaktadır. Devletin, onun saltanatı zamanındaki en büyük sorunu, Moğol tehdidi ve tehlikesiydi. Sultan Kutuz bu tehlikeyi, sarsılmaz bir inançla, askeri dehasıyla, askerleri üzerindeki etkileyici hatiplik yönü ve yiğitliği ile bertaraf etmiş bir Memlûk sultanıdır. Onun saltanatı zamanında cereyan eden Ayn Calut savaşı ise bunun en canlı kanıtıdır (İbn İyâs, 1960: I/77, 78; Yiğit, 2015: 30, 32-37).

Ayn Calut savaşı ile Mısır ve Suriye coğrafyasını kurtararak, İslam dünyasının üzerindeki büyük tehlikenin atlatılmasında öncü ve lider olan Sultan Kutuz'un haklı olarak kazandığı büyük başarıları ve şöhretinin ardından onun yerini alacak sultanın da en az onun kadar başarılı olması umulurdu.

Nitekim böylesine cesur, kuvvetli ve başarılı bir sultanı, tertiplediği bir suikast planıyla ortadan kaldırma cesaretini gösteren Baybars el-Bundukdari, iktidarı zamanında gerçekleştirdiği askeri, siyasi ve diğer alanlardaki uygulamaları ile selefinden aşağı kalmayıp bilakis Memlûkler ve İslam dünyası adına önem arz eden isimler arasında yer alma fırsatına nail olmuş bir sultandır. Nitekim o bu minvalde, saltanatın başına geçmeden evvel ve sonrasında devlet için önem arz eden hizmetler ifa etmiştir (İbn İyâs, 1960: I/77, 78; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: I/88). Baybars el-Bundukdari, sultan olmadan önce İslam tarihi açısından son derece kritik olan Haçlılara karşı kazanılan Mansura ve Moğollara karşı kazanılan Ayn Calut savaşında önde gelen Memlûkler arasında yer almıştır. Sultan Baybars el-Bundukdari, harp meydanlarında ön saflarda savaşmaktan hiç geri durmamıştır.

Memlûk sultanları içerisinde mümtaz bir yere sahip olan Sultan Baybars, karakter yapısı itibariyle de saltanata layık bir sultan olduğunu ispatlamıştır. O, sağlam bir bünyeye, sarsılmaz bir iradeye, heybetli bir yapıya, eşi benzeri görülmemiş bir cesarete ve keskin bir zekâyâ sahipti. Sultan Baybars adaletle devletini yönetmiştir. Devlet teşkilatı içerisinde gizliliğe oldukça önem vermiştir. Onun karakteristik olarak diğer olumlu özellikleri; zevk ve eğlence hayatına karşı uzak olması, iktidarı zamanında fuhuşun ve alkolün önünü almak için ciddi manada adımlar atması, başta bir fert ve devlet başkanı olarak şeriatın hükümlerine özen göstermiş olması onun en baskın karakter özellikleri arasında yer almaktadır (İbnü'l İmâd, 1991: VII/610-611; Yâfiî, 1997: IV/122-123; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: I/238; Yiğit, 2015: 54-55; Özbek, 2018: 159-161). Sultan Baybars, tüm bu olumlu özelliklerinin yanı sıra devletin imarına önem vermiştir. Çok sayıda cami, medrese, imaret, hastane ve tekke yaptırıp bu eserlere vakıflar tahsis etmiştir. Yenilenmesi gereken cami ve medrese gibi yapıları güçlendirmiştir. Aynı zamanda ordunun teçhizatına ciddi miktarda mali bütçe ayırmış ve denizcilığe de önem vermiş bu bağlamda Kahire, İskenderiye ve Dimyat tersanelerini genişletmiştir. Öyle ki devrinin en mükemmel savaş alet ve araçları, onun imalathanelerinde yapılmaktaydı (İbn İyâs, 1960: I/90-91; Yiğit, 2015: 56).

Yöneticilerin/Sultanların sahip oldukları ve sergiledikleri olumlu karakteristik özellikleri, onların iyi bir şekilde tarihe not düşülmelerine sebep oluşturur. Bu bizler için onların iktidarlari dönemindeki atmosferin ne yönde olduğunu anlamamız açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda Memlûk Devleti'nde ön plana çıkan devlet yöneticilerinden Sultan Berkuk (1382-1389, 1390-1399) karakter yapısı gereği, adil, cömert, vakar ve hilm sahibi bir sultan olarak bilinmektedir. Her ne kadar onun başa geçtiği zamanda Mısır, şiddetli bir biçimde ekonomik sıkıntı içerisine girmiş olsa dahi Sultan Berkuk, halkın sevgisini kazanmış bir sultandı (İbnü'l İmâd, 1991: VIII/649). Devlet işlerini bizzat yakından takip ederdi. Fıkhi bilgisi sebebiyle davaları kolay bir şekilde neticeye bağlardı. Kendisi de zamanın ilimlerine vakıf olan Sultan Berkuk, ulemaya karşı son derece saygı gösterir, huzuruna giren fakihleri ayakta karşılardı. Mısır tahtına iki sefer geçen Sultan Berkuk siyasi hayatı boyunca yaşadığı olaylardan edindiği tecrübe ile her daim ihtiyatla hareket eden bir yapı içerisine bürünmüş ve bu minvalde devlet işlerini her daim ihtiyatla sıkı kontrol ile idare etmiş ve küçük çaplı olsa dahi tedbir almayı hiçbir zaman elden bırakmamıştır (Tekindağ, 1992: 511-512; Abdulbâsıt el-Malatî, 2002: III/22).

Memlûk Sultanlarından Sultan Çakmak (1438-1453) da dönemin kaynaklarında olumlu özellikleri ağır basan bir Sultan olarak bahsedilmektedir. Sultan Çakmak on beş yıl süren iktidarı döneminde, öncelikle kendisine yönelik isyan girişimlerini bertaraf ederek içeride ve sonrasında dışarıda başarılı bir siyaset takip etmiştir. Onun saltanatı zamanında devlet, emniyet içerisindeydi (Çubukcu, 1993: 192, 193). Sultan Çakmak kaynaklarda iyiliksever, cömert, adil, dindar, iffetli, mütevazı ve adil yapısıyla tanıtılmaktadır. Sultan Çakmak'ın bu karakteristik özellikleri, onun halkının onayını almasına ve devletin de olumlu yönde hâkimiyet sürmesine ve dolayısıyla halkının sevgisini kazanmasına sebep olmuştur. Kendisi de fıkıh ilminde ihtisas sahibi biri olan Sultan Çakmak, ilim adamlarına karşı son derece cömert davranmıştır. Vefat ettiğinde arkasında çok fazla miktarda mal ve mülk bırakmamıştır (İbn Tağrıberdî, 1998: I/246; Abdulbâsıt el-Malatî, 2002: V/382-383; Sobernheim, 1991: 6; Yiğit, 2015: 60).

Sultan Çakmak'tan sonra Mısır tahtına bir buçuk ay kadar kısa bir süreliğine oğlu geçse dahi emirler onu tahttan indirmişler ve yerine Seyfeddin Aynal (İnal)'ı çıkarmışlardır. Sultan

Seyfeddin Aynal (1453-1461) saltanatı süresince, siyasi tecrübesiyle ülkesine müreffeh bir dönem yaşatmayı başarmıştır (Âşûr, 1992: 286; Çubukcu, 1993: 193). O, Memlûk sultanları içerisinde mali açıdan paranın ayarını düzeltmesi ile ön plana çıkmış bir sultandır. Nitekim dönemin kaynaklarında Sultan Seyfeddin Aynal, fitrat olarak halim selim bir mizaçta, mert, yiğit, keskin zekâlı, cesur ve saygın olarak tanıtılmaktadır. Bu vasıflarına ilaveten savaş sanatlarından iyi anlaması gibi olumlu özellikleri ile tarih sayfaları arasında yerini almıştır (Abdübâsî el-Malatî, 2002: VI/102; Tomar, 2004: 64; Yiğit, 2015: 117). Sultan Seyfeddin Aynal, gerek karakter yapısı gerekse diğer bakımlardan devletin, selefi döneminden aşağıda kalmaması hususunda saltanata yakışır bir Sultan olduğunu ispatlamıştır. Ondan sonra başa geçen oğlu Ahmet'te dört ay süren saltanatı döneminde, tıpkı babası gibi saltanata yakışır bir sultan olduğunu göstermiştir. Ancak zaman, onun daha fazla saltanat sürmesine mani olmuştur (Yiğit, 2015: 117-118). Buradan saltanat için bazen gerekli olan tüm şartlara haiz olursa dahi sultanların iktidar sürelerinin, tüm bu şartların ötesinde esasında ilahi sistemin planına bağlı olarak şekillendiğine de şahit olmaktadır.

1461-1467 yılları arasında hâkimiyet süren Memlûk Sultanı Hoşkadem'in saltanatı zamanında, büyük askeri faaliyetler söz konusu değildi. Ayrıca devletler arası ilişkilerde de bir hareketlilik görülmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerde sorunlar mevcuttu. Sultan Hoşkadem, saltanat dönemi boyunca kendi memlûklerinden kaynaklanan problemler ile bazı güçlü Arap kabileleriyle uğraşmak durumunda kalmıştır. Sultanın ticareti tekelinde tutmak istemesi ve bu minvalde koyduğu vergiler, hem şehir halkına hem de bedevilere ağır gelmiş ve dolayısıyla huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Tüm bunlarla beraber onun saltanatı zamanında devlet, sakin bir dönem içerisinde bulunmaktaydı. Nihayetinde 1467 yılında vefat eden Sultan, kaynaklarda zeki, sabırlı, âlimleri koruyan ve iyi bir savaşçı şeklinde tasvir edilmektedir (Özcan, 1998: 249-250).

Sultan Kayıtbay (1468-1496), Burci Memlûk Sultanları içerisinde en uzun süre Mısır tahtında kalan kişidir. Onun saltanatı zamanında devletin en önemli meselesi; Osmanlı Devleti ile olan mücadele idi. Sultan Kayıtbay otuz yıla yakın bir süre devam eden iktidarı döneminde devletini tüm zorluklara rağmen en iyi şekilde idare etmeyi başarmış bir sultandır. Sultan Kayıtbay, karakter yapısı gereği celali bir mizaca sahipti. O dirayetli, vakur, adil, cesur, ileri görüşlü, cengâver, mahir olarak bilinmektedir. Seyahat etmeyi seven bir sultandı. İlme ve ilim adamlarına değer verirdi. İmar işlerine de oldukça önem vermiştir. Onun, devletin içinde bulunduğu maddi sıkıntılara rağmen Mısır Suriye ve Hicaz'da inşa ettirdiği cami, medrese, tekke köprü ve kale gibi pek çok eserlerden bazıları günümüze ulaşmıştır (Gazzî, 1997: I/300; Âşûr, 1992: 287). Ancak devletin askeri seferler vs. sebeplerden kaynaklı olarak içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara ilave olarak sultanın inşa ettirmek istediği mimari yapılar için kaynak bulmak adına uyguladığı vergiler, ilgili muhatapları, zengin ve fakir halkı bir hayli sıkıntıya sokmuştur (İbnü'l İmâd, 1991: X/161; Yiğit, 2022: 80-81).

Akıllı bir sultanın kaçınması gereken en önemli ve öncelikli olan şey; insanların kendisinden ve iktidarından nefret duymamalarını sağlamaktır. Sonrasında ise; kendisini küçük düşürecek şeylerden kaçınmasıdır (Machiavelli, 2020: 78, 82; Âşûr, 1992: 291-292). Elbette ki bir devlette bu hususta başarılı olan ve olmayan farklı iktidar dönemlerine şahit olmak son derece normal bir durumdur. 1294-1296 yılları arasında saltanat süren Moğol asıllı Sultan Zeyneddin Ketboğa halkın ve ümeranın tepkisini ve nefretini üzerine çekmiş sultanlar arasında değerlendirilebilir. Nitekim o, İlhanlılardan Memlûklere sığınan Uyratları, çok iyi karşılayıp, yaklaşık 10 bin kişilik bu mülteci grubu devletin değişik merkezlerine dağıtmıştır. Üstelik onlardan henüz İslam dinine girmemiş olan emirleri, bazı önemli devlet görevlerine tayin etmiştir. Sultanın bu tavrı, halka çok ağır gelmiştir. Onların bu gayrimüslim emirleri şikâyetleri ise bir netice vermemiştir. Sultanın tahrik ettiği bu sıkıntılara aynı yıl vuku bulan büyük bir kıtlık da eşlik etmiş ve yaşanan ekonomik sıkıntılar hat safhaya ulaşmıştı. Tüm bunların beraberinde Sultanın emirler ile de arası açıldı. Çünkü Sultan, kendi tayin ettiği emirlere daha yakındı. Neticede Sultanın kendisinin aleyhine yönelik olan tüm politikaları iktidarına ve hayatına mal oldu (Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: II/326-331; İbn İyâs, 1960: I/110-112; Kanat, 2019: 47-49).

Memlûk Devleti'nde bilhassa Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un oğulları (1341-1361) ve torunları döneminde (1361-1382) başa geçen Memlûk sultanlarının yaşları oldukça küçük olup, onlardan bir çoğu devleti idare edebilecek donanım ve tecrübeye sahip değildi. Üstelik bu süreçte tahta oturan sultanların büyük bir çoğunluğu bir sultana yakışmayacak şekilde bir yaşam tarzına sahiptiler. Bu sebepten sultanlar çoğunlukla ümeranın nüfuzu altındaydı. Nitekim bu sebepten dolayı sık bir şekilde taht değişiklikleri yaşanmaktaydı (Koprman, 2005: 613, 619). Bu minvalde Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un oğulları döneminin ilk Sultanlarından Seyfeddin Ebubekir el-Mansur'un (1341) iktidarı zamanında devletin idaresi, onu saltanat makamına taşıyan emir Kusun'un idaresindeydi (İbnü'l İmâd, 1991: VIII/640). Sultan karakter yapısı itibariyle kaynaklarda "düşük karakterli" olarak tavsif edilmiştir. Aynı şekilde Sultanın çevresi de "düşük karakterli" insanlar ile tasvir edilmiştir. Sultan gecelerini tebdili kıyafetle sarhoşlar ile geçirmesi sebebiyle kendisi hakkında sultanlığa yakışmayan birisi olarak tarihe geçmiştir. Nitekim onun saltanatı döneminde emirler üzerinde otorite sağlayamaması, emirler arasındaki nüfuz çekişmelerini arttırmıştır. Nihayetinde onun bu hali saltanatının iki ay gibi bir sürede son bulmasına yol açmıştır (Koprman, 2005: 613-614).

en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un oğullarından bir diğeri olan Sultan Şihabeddin en-Nasır (1342) da devlet işlerinden uzak bir sultandı (İbnü'l İmâd, 1991: VIII/640). Zamanını sefahat âlemlerinde geçirmektedir. Sultanın bu hayat tarzı onun emirler ile arasının açılmasına yol açtı. Üstelik Sultanın devleti Kahire'den değil Kerek'ten yönetmeye kalkması ise, Sultanın otoritesini iyice sarsmıştır. Bu esnada Sultan, emirlerden bir kısmını tutuklatmıştır. Ayrıca Sultanın halk ile ilişkisi de iyi değildi nitekim halk tarafından sevilmemektedir. Neticede tüm bu sebepler doğrultusunda Sultan tahttan hal edilmiştir (Koprman, 2005: 614).

Sultan Seyfeddin I. Şaban el-Kamil (1345-1346), Memlûk Devleti Sultanları içerisinde en liyakatsiz sultan olarak bilinmektedir. O, saltanata yakışmayan bir kişilik olarak tarihe geçmiştir. Emirlerin elinde oyuncak olma korkusu sebebiyle çok sayıda emiri suçsuz yere tutuklatmıştır. Devlet işlerinden son derece uzak olup, eğlence hayatına düşküncü. Çeşitli oyunlar, hamam eğlenceleri, iddialı yarışlar, horoz dövüşleri onun başlıca meşgalelerinden. Ayrıca son derece müsrif idi. Tüm bunlar ümeranın kendisinden nefret duymasına yol açtığı gibi tarihe de bu şekilde not düşülmesine sebep olmuştur (Abdübâsıt el-Malatî, 2002: I/146; Koprman, 2005: 615). Sultan Seyfeddin I. Şaban el-Kamil'den sonra başa geçen Sultan Zeyneddin I. Haccî el-Muzaffer (1346-1347) de kardeşleri gibi "sultanlığa yakışmayan" bir karakter yapısına sahipti. O da tıpkı kardeşleri gibi kendisini oyun ve eğlenceye vermişti. Ayak takımından kişilerle düşüp kalkmaktaydı. Emirler onu, yaşantısı hakkında uyarılmışlardır. Ancak Sultan onların uyarılarını ciddiye almamıştır. Üstelik tehditle karşılık vermiştir. Neticede ona muhalif olan ümera, Sultanın hayatına ve saltanatına son vermiştir (Abdübâsıt el-Malatî, 2002: I/153-154; Koprman, 2005: 615).

Sultan Selahaddin es-Salih (1351-1354), tarihi kaynaklarda saltanat döneminde sadece ismen saltanat sürmüş, kendisini oyun ve eğlenceye vermiş, düşük karakterli ve kötü ahlaklı bir sultan olarak tarihe geçmiştir (Koprman, 2005: 616).

Sultan Nasırüddin Hasan en-Nasır (1347-1351/1354-1361), koyduğu bazı vergilerle halkın, maaşlarını azaltması sebebiyle de emirlerden bir kısmının düşmanlığını kazanmıştı. Sonunda emir Seyfeddin Yelboğa, başlattığı bir isyan neticesinde onu tahttan indirmiştir. O ihtiyatlı, cömert ve cesur bir hükümdardı. Âlimlere ve fakihlere karşı çok iyi davranır ve onlarla birlikte ilmi toplantılara katılırdı. İmar işlerine de son derece düşküncü. Hatta bazı tarihçilere göre imar işleri için yaptığı harcamalar hususunda haddi aşmış, bu tavrı tahttan indirilmesinin sebepleri arasında ciddi bir sebep teşkil etmiştir (Abdübâsıt el-Malatî, 2002: I/273; Koprman, 2005: 616-617).

Sultan Ferec (1399-1405/1405-1412) iki sefer Mısır tahtına geçmiş bir Sultandır. Onun saltanatı boyunca meşgul olduğu en önemli mesele; birbirleriyle rekabet halinde olan Memlûk emirlerinin bitmek bilmeyen mücadeleleri olmuştur. Buna karşılık Sultan bilhassa ikinci saltanatı zamanında (1405-1412) Dımaşk naibi Nevruz ile Trablusşam naibi Şeyh el-Mahmudi'nin başlattığı isyan esnasında babasının memlûklerine karşı çok sert davranmıştır. Hatta onlardan birçoğunu çeşitli

bahaneler ile öldürtmüştür. Bu sebepten dolayı çok sayıda memlûkûn Suriye'ye kaçarak isyancılara katılmasına yol açmıştır. Güçlerini iyice artırmış olan isyancılarla savaş için Suriye'ye giden Ferec, cereyan eden savaşta yenilerek Dımaşk'a kaçmak zorunda kalmış ve bir süre sonra şehri kuşatan emirlere teslim olmaktan başka çare bulamamıştır. Önce tutuklanmış sonra öldürülmüştür. Emirler arasındaki mücadelelerden kaynaklı problemler yüzünden fazla mesainin harcadığı bu saltanat dönemi Sultanın kaynaklarda olumsuz bir şekilde tasvir edilmesine sebep olmuştur. Sultan Ferec kaynaklarda, iktidarı döneminde yaşanan gerginlikler ve olumsuzluklar sebebiyle idareci olarak kötü bilinmiştir. Mısır ve Suriye coğrafyasında yaşanan savaşlar sebebiyle bu coğrafyanın harap olmasının müsebbibi olarak görülmüştür. Sultan Ferec kaynaklarda, zalim ve ayyaş olarak tanıtılmıştır. Onun saltanatı zamanında halk kıtlık, pahalılık ve ağır vergiler sebebiyle zor zamanlar geçirmiştir. Bunlara eşlik eden ahlaki yozlaşma sebebiyle halk, Sultan Ferec'in öldürülmesi ve dolayısıyla saltanatının bitmiş olmasını memnuniyetle karşılamıştır (Çubukcu, 1995: 370-371).

Sultanların askeri fetihler yapmaya uygun karakter yapıları diğer faktörlere de bağlı olarak desteklendiği sürece sultanların iktidarlara da aynı şekilde kalıcı ve uzun ömürlü olabilir. Aksi halde tersi durum söz konusudur. Memlûk sultanlarından Sultan Halil Eşref (1290-1293), cesur ve savaşçı karakter yapısına sahip bir sultandı. Bilindiği üzere Akka şehri onun zamanında Müslümanların eline geçti. Suriye sahillerinde Haçlıların egemenliği son buldu. Ancak o askeri işlerde olduğu gibi idari işlerde başarı sahibi değildi. Esasında o, babası tarafından da karakter yapısı gereği saltanata layık görülmemiştir. Bu sebepten ötürü kadı İbn Abdüzâhir, onun veliaht tayini ataması için gerekli olan belgeyi imzalamaktan imtina etmiştir. Nitekim İbn Abdüzâhir onun, devleti yönetecek vasıfta olmadığını ileri sürerek imza atmamıştır. O, bunu yaparken aynı zamanda Halil'in kardeşi en-Nasır Muhammed'in sultan olması niyetini beslemekteydi. Halil Eşref'in sultan olmasını aynı zamanda devletin ileri gelen emirleri de istemiyorlardı. Zira Halil Eşref karakter yapısı gereği, duygularıyla hareket eden, heyecanlı ve ani kararlar alabilen bir profil sergilemekteydi (Sağlam, 2017: 163).

Ancak Halil Eşref, babasının ondan başka bu işi yapacak yetişkin bir oğlunun bulunmaması sebebiyle mecburen veliaht belgesi imzalanmasa dahi veliaht olarak kabul edilmek durumunda kaldı. Nihayetinde o, babasının vefatı üzerine saltanatın başına geçti. Ancak icraatları ve yaptığı tayinlerle emirlerin zaten üzerinde olan düşmanlığını ve nefretini daha fazla üzerine çekti. Neticede malum olduğu üzere emirler tarafından hayatı ve iktidarı son buldu. Sultan devletin dış düşmanlarına karşı gerçekleştirdiği askeri seferleri itibarıyla oldukça başarılı fetihlere imza atmıştır. Bu bağlamda o, cesur, yiğit, gayretli ve heybetli olarak bilinmektedir. Aynı zamanda adil, cömert ve iyi kalpli olarak tavsif edilen Sultan Halil Eşref, aceleci bir mizaçta olup, istişare etmeden ve duygularını açığa vurarak kararlar alırdı. Onun emirler ile olumsuz münasebetleri ve Ramazan ayında içki içmesi ve diğer bazı hareketleri ile Müslüman ahlakına yakışmayan ve bu sebepten eleştirilen bir sultan olarak tarihe geçmiştir (Yâfiî, 1997: IV/167; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: II/316-317; İbn İyâs, 1960: I/101-106; Özaydın, 1997: 319-320).

Memlûk Devletinin son sultanı olan Sultan Tomanbay (1516-1517) ise, ancak üç ay on dört gün saltanat sürmüştür. O, amcasının koymuş olduğu haksız vergileri kaldırması ve diğer icraatları sayesinde halkın sevgisini kazanmış bir sultandı. Onun ölümü ile Memlûk Devleti tarihe karıştı (Âşûr, 1992: 309-311; Kanat, 2012: 236-237).

Talih değişken ve insanlar da davranış tarzlarında inatçı olduklarından, talih ve davranış tarzları uyduğu sürece insanlar başarılı olurlar; bu ikisi uyumadığında ise kaybederler. Bazen tedbirli ve ağır hareket etmek bazen ise aceleci olmak iktidara sahip olmak ve iktidarın devamlılığı açısından çok daha iyi olmuştur (Machiavelli, 2020: 111). Memlûk sultanlarından en-Nasır Muhammed, belirtmiş olduğumuz bu nitelikleri ikinci (1299-1309) ve üçüncü saltanat dönemlerinde (1310-1341) başarıyla uygulamaya koyması neticesinde Memlûk tahtına üç sefer oturarak en uzun süreli iktidar süren sultan olma sıfatını elde etmiş bir Memlûk Sultanıdır. Nitekim o üçüncü defa Mısır tahtına çıktığında 25 yaşındaydı. Sultan ancak bu saltanat döneminde gerçek şahsiyetini gösterebilme fırsatı bulmuştur. Başa geçer geçmez devlet kademelerine yeni atamalar yapmış ve daha öncesinde kendisine sorun teşkil eden emirlerden

rövanşını almıştır. Bu minvalde Baybars el-Çaşnigir ve Sellar meselesini çözmüştür. Her ne kadar Baybars'ı affedip Sahyun valiliğine tayin etse de onu Gazze civarında yakalatarak huzuruna getirtip öldürtmüştür. Sultan aynı şekilde emir Sellar'ı da tutuklatarak öldürttü. Sultanın bu ve diğer uygulamaları emirlerin nazarında onun nüfuzunu ve itibarını arttırdı (Kāsım, 2022: 544-545; İbn İyâs, 1960: I/128, 129).

Sultan en-Nasır Muhammed, devlet işlerinde tam manasıyla otorite sahibi olduğu bu saltanat döneminde, karakter yapısı ve uygulamaları itibarıyla devletin de aynı doğrultuda güçlü olmasını sağlamıştır. Başka bir deyişle, onun saltanata yakışır güçlü iradesi ve uygulamaları devletin de güçlü olmasına sirayet etmiştir. Sultan içeride ve dışarıda istikrarı sağlaması sebebiyle diğer Müslüman ve yabancı devletler ile de başarılı ilişkiler kurmayı başarmıştır. Nitekim talihin ve kendi potansiyelinin de buna elverişli olması sebebiyle Memlûk sultanları içerisinde en uzun süre tahtta kalan en azametli sultan olma hakkını kazanmıştır. Sultan en-Nasır Muhammed, heybetli, ihtiyatlı, düşmanlarına karşı sert, herkesin itaat ettiği, devlet işlerini tamamıyla kendi eline almış nüfuz sahibi bir sultandır. O, âlimlere büyük değer verirdi. Sık bir şekilde âlimlerle toplantılar yapardı. Âlimler ile önemli vazifelere tayin edeceği kişilerle istişare yapardı. Tarihçi Ebu'l Fida onun samimi dostuydu. İbn Teymiye'ye hürmet ederdi. İmarı seven bir sultan olarak arkasında çok sayıda eser bırakmıştır. Sultan aynı zamanda ziraat işlerine de önem vermiş, su kanallarını ıslah ettirmiştir. Onun saltanatı zamanındaki en önemli gelişmelerden bir diğeri de yaptırdığı yeni bir arazi tahriri ile haksız yere alınan vergileri kaldırmış olması ve böylece halkın gönlünü kazanmasıdır (Kāsım, 2022: 544-545; İbn İyâs, 1960: I/147-148).

Çekingen bir mizaca sahip olan kişide iktidar hırsı/tutkusu, öncü olan lidere uyma şeklinde tezahür eder. Dolayısıyla bu durum, atılğan kişilerdeki iktidar dürtüsünün yayılma alanını büyüten bir unsurdur. İktidar tutkusu az olan kişiler, olaylara etki edebilme ve olayları değiştirebilme bakımından oldukça sınırlıdır (Russel, 2013: 14). Bu bağlamda iktidarı elde eden her bir yönetici/sultan, aynı etkide ve nitelikte hâkimiyet sürememektedir.

Memlûklerde saltanat tahtında hali hazırda bir sultan mevcutken iktidar tutkusunun, mevcut sultanınkinden daha fazla olup bunun için eyleme geçilen saltanat örneğini; Sultan Ketboğa'nın yerini Laçin'in almasında bariz bir şekilde görmekteyiz. Nitekim Sultan Ketboğa'nın (1294-1296) saltanat naibi Laçin de en az Ketboğa kadar saltanata kendisini layık görmekteydi. Saltanat naibi Laçin bunun için gerekli olan şartları sağladıktan sonra tereddüt etmeden kendisi için siyasi bir zemin oluşturmuştur. O, Sultan Ketboğa'nın aleyhine yönelik her durumun Sultanın aleyhine olması için çalışmış ve nihayetinde Sultanın katli için bir plan tasarlamıştır. Ancak Sultan, Laçin'in kendisine yönelik bu komplo planını öğrenince çare olarak Dımaşk'a kaçmayı uygun görmüştür. Neticede Ketboğa canını kurtarabilirdi de iktidarını, Laçin'e kaptırmıştır. Çünkü saltanat naibi Laçin, onun saltanatına göz dikmişti. Bunun için askeri ve siyasi olaylar üzerine etki ederek, nüfuzunu sağlamlaştırmıştı. Bu minvalde siyasi olaylara yön vererek Ketboğa'nın çalkantılı olan iktidarının zayıflaması için eylemlerde bulunmuş, memlûk emirlerinin kendisi için tehlike ve engel teşkil etmemeleri için gerekli önlemleri planlı bir şekilde almıştır. Sultan Ketboğa ise tüm bunlara direnç gösteremeyip, çareyi ancak kaçmakta bulmuştur (Makrizî, 1997: II/265-268, 274, 275; İbn Tağrıberdî, 1998: II/554).

Memlûk Devleti'nde sultanı öldüren sultan olur anlayışı hüküm sürmekteydi. Bu bakımdan sultanı öldüren emir, onun yerini alabilmekteydi. Ancak bu devlet, her zaman ve her olayda istisnaları ile de bilinmektedir. Öyle ki mevcut sultanı öldürme cesaretinde bulunup iktidar için gerekli siyasi zemini de sağlamak adına memlûk emirlerini organize etmiş olan bir emir bu devlette, iktidar için arzuladığı emeline son anda gelişen hadiseler akabinde ulaşamayabiliyordu. Nitekim 1298 yılında aralarında Rükneddin Baybars el-Çaşnigir, Seyfeddin Sellar, emir Tuğcu ve Seyfeddin Gürcü'nün de bulunduğu ümeranın önde gelenleri Sultan Laçin'i (1296-1298) ve saltanat naibi Mengü Timur'u katletmişlerdir (Yâfiî, 1997: IV/172; İbn Haldun, 2000: V/471, 472; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, 2017: 341, 342). Bu emirlerden emir Seyfeddin Gürcü, Sultanın katlinde lider pozisyonunda olup, onu öldüren kişi idi. Ancak o, Sultanı öldüren kişi olsa dahi son kertede kendisi gibi tahta talip olan diğer emirler üzerinde otorite sağlayamamış ve iktidara geçebilecek dirayeti gösterememiştir.

Emir Seyfeddin Gürcü, en-Nasır Muhammed'in yaşının küçük olması sebebiyle onun başa geçmesinin uygun olmadığını, emir Tuğcu'nun Sultan, kendisinin de ona saltanat naibi olmasını teklif etmiştir. Ancak onun isteği gerçekleşmediği gibi en-Nasır Muhammed, Kerek'ten tekrar Mısır'a gelmek suretiyle ikinci sefer saltanat tahtına oturmuştur (Yâfiî, 1997: IV/172). Akabinde Sultan Laçin'in saltanatının sona ermesinde ve en-Nasır Muhammed'in başa geçmesinde rol oynayan söz konusu emirlerden Seyfeddin Sellar, yeni Sultan en-Nasır Muhammed'e naip, Baybars el-Çaşnigir üstâdüddâr tayin edilip, diğer emirler de azil ve tayin işlemlerinin ardından devletin üst düzey pozisyonlarında yer alarak Sultana ve devletin işleyişine daha yakın ve hâkim olma fırsatını elde etmiş bulundular. Sultanın katlinin ardından emirler arasında gerçekleşen bu hadiselerin sebebi, sultanın katlinde her biri bir diğerinden güçlü olan birden fazla saltanat adayının bulunmasıydı. Nitekim emir Seyfeddin Gürcü kendisini iktidara taşıyacak hamleleri yapmış olmakla beraber iktidarın başına geçebilecek gücü kendisinde bulmayıp bunun için yeteri kadar cesur hareket etmemiş ve sonrasında gelişen siyasi hadiseler üzerinde, sultanı öldürme cesaretinde bulunmuş olan birisine göre iktidara geçebilecek ve iktidarı yönlendirebilecek ölçüde etkisi olmamıştır (İbn Tağrıberdi, 1998: II/556; Makrizî, 1997: II/307, 309; İbn Haldun, 2000: V/472).

Sonuç

Tarihi hadiseler birbirlerine benzerlik gösterse dahi hiçbir zaman birbirinin aynısı olamaz. Nitekim zaman, aynı zaman değildir. Tarihte vuku bulan her bir hadise, adeta birbirinin tekerrürümüşçesine gözüksse dahi birbirlerinden farklı zaman dilimlerinde farklı konjonktürlerde ve bu faktörlere paralel olarak farklı mizaç ve karakter yapılarına sahip bireylerin eylemleri tarafından gerçekleşmektedir.

Tarihçiler yargıcı değildirler. Burada bizler için önemli olan husus, Sultanların hangi nitelikte veya mizaçta olması veya olmaması gerektiği değildir. Nitekim tarihçiler olması gerekenler ile değil, olanlar ile ilgilenir üstelik hiç kimse erdemli olma vasıflarının hepsine birden malik olamaz. Ancak bir devlet yöneticisi, sahip olduğu karakter özellikleri ile zamanın konjonktürünü iyi okuyup iktidarını tehlikeye sokabilecek her türlü engeli ortadan kaldırıp, devleti en ideal şekilde idare etmekle mükelleftir.

Bir yönetici/sultan halkının mallarına ve onurlarına dokunmazsa, insanlar ondan ve iktidarından hoşnut olur. Bu, sultan için son derece önem arz eden bir konudur. Çünkü halkı tarafından sevilen bir sultana kolay kolay suikast planı düzenlenemez veyahut sultan alaşağı edilse dahi kolay kolay öldürülmez. Ayrıca göz önünde bulundurmanız gereken bir husus; halkın da yönetimden memnun olmasıyla beraber Sultan, otorite ve güç açısından diğer emirler nezdinde nüfuz kazanır. Dolayısıyla gücünü ve kuvvetini doğrudan devletin yönetimine ve devlet yönetimindeki görevlilere aktarır.

Memlûk Devleti'nde her bir sultan kendi şahsiyetinin tezahürü olan kişilik ve karakteri ölçüsünde saltanat sürmüştür. Sultanların birbirlerinden farklı mizaç ve karakter yapıları, onların iktidar kariyerlerine hem olumlu hem de olumsuz manada tesir etmiştir. Bu doğrultuda onların iktidar kariyerlerinin olumlu ve olumsuz manada seyir etmesi, onların birbirlerinden farklılık arz eden niteliklerine bağlı olarak farklı saltanat dönemleri yaşamalarına sebep olmuştur. Devletin kuruluş zamanında devleti ve dahi İslam alemini ilgilendiren kritik zamanlarda, saltanata yakışır bir tarzda mizaç yapısına sahip ve güçlü karakteristik özellikler taşıyan sultanların başta olduğunu, devletin çalkantılı olduğu zamanlarda ise, sultanlığa yakışmayacak düşük bir profil sergileyen sultanların başta olduğu görülmektedir.

Memlûk Sultanlarının saltanat süreleri pek çok faktörün neticesine bağlı olsa dahi “zamanın ve talihin” de burada önemli bir etkisi olduğunu ifade etmeliyiz. Başka bir deyişle, sultanların saltanata yakışır bir karakter ve mizaç yapısında olmaları son derece önem arz etmekle beraber aynı zamanda elverişli şartların/ortamların/konjonktürün buna eşlik etmesi, esasında yaşanılması kaçınılmaz olan olmakla beraber bunun niteliği ölçüsü, sultanların iktidarlara katkı sunan önemli bir faktör olarak gözükmektedir.

Kaynakça

- Abdulbâsî el-Malatî. (2002). *Neylû'l emel fî zeyli'd düvel*. I-III-V-VI. (Ömer A. Tedmurî, Neş.). y.y.
- Âşûr, S. A. (1992). *El-Eyyubiyyun ve'l-memâlik fî Misr ve's-Şam*. Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye.
- Çubukcu, A. (1993). Çakmak el-Melikü'z-Zâhir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 8, ss. 192-193). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çubukcu, A. (1995). Ferec. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 12, ss. 370-371). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gazzî. (1997). *El-Kevâkibü's-Sâ'ire bi-Menâkıbi A'yâni'l-Mi'eti'l-Âşire*. I. y.y.
- Hökelekli, H. (2010). Şahsiyet. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 38, ss. 297-298). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Haldun. (2000). *Kitâbu'l İber ve Divânü'l Mübtede ve'l Haber fî Eyyâmi'l Arab ve'l Acem ve'l Berber ve men A'sarahum min Zevî's Sultânî'l Ekber*. V. y.y.
- İbn İyâs. (1960). *Bedâi'u'z- Zuhûr fî Vekâ, 'i'd- Duhûr*. I. y.y.
- İbn Tağrıberdî. (1956). *En-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûkî Mısır ve'l Kahire*. VI-VIII-IX. (Fehim M. Şeltût, Neş.). y.y.
- İbn Tağrıberdî. (1998). *Ed-Delîlû's-Şâfi'ale'l-Menheli's-Sâfi*. I-II. (Fehim M. Şeltût, Neş.). y.y.
- İbnü'l İmâd. (1991). *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. VII-VIII, X. (Abdulkadir el-Arnaûd-Mahmud el-Arnaûd, Neş.). y.y.
- Kalkaşendî. (1941). *Subhu'l A'sâ fî Sinâ'atil-İnşâ*. III. y.y.
- Kanat, C. (2012). Tomanbay. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C.41, ss. 236-237). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanat, C. (2019). Ketboğa. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. EK-2, ss. 47-49). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanburoğlu Ergün, Ü. B. (2020). Gazzali düşüncesinde eğitimin fitrat ve mizaç ile ilişkisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 23-38.
- Kâsım, K. A. (2005). Muhammed b. Kalavun. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 30, 547-548). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koprıman, K. Y. (1992). Baybars II. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 5, 224). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koprıman, K. Y. (2005). Mısır Memlûkleri Tarihi. S. Yalçın & A. Çetin (Ed.), Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman Makaleler (s. 545-676) içinde. Berikan.
- Machiavelli, N. (2020). *Hükümdar* (G. Demircioğlu, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Makrizî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. (1997). *Kitâbu's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l mülûk*. I-II. (Muhammed Abdulkadir Ata, Tah.). y.y.
- Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil. (2017). *En-Nehc es-Sedîd ve ed-Durr el-Ferîd fî mâ ba'd Tarih ibn Amid*. I-II. Daru Sa'deddin.
- Özaydın, A. (1997). Halil b. Kalavun. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 15, 319-320). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özbek, S. (2018). *Moğolları Durduran Türk Sultan Baybars*. Berikan Yayınevi.
- Özcan, A. (1998). Hoşkadem. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 18, 249-250). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkan, S. H. (2020). Sultan Kalavun ve Hanedanı Dönemi Memlûk Devleti'nin Dış Politikası ve Afrika'da Memlûkler. *Uluslararası Afrika'da Türkler Sempozyumu*. Türk Tarih Kurumu.

- Russell, B. (2013). *İktidar* (M. Ergin, Çev.). Cem Yayınevi.
- Sağlam, A. (2017). Hüsameddin Lâcîn ve Saltanat Dönemi (696-698/1296-1299): Memlûkler’de Meşrutî Bir Sultan Teşebbüsü Ve Akâmeti. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32(1), 155-190.
- Sobernheim, M. (2012). *Çakmak*. Brill. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_1584.
- Tekindağ, Ş. (1992). Berkuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 5, 511-512). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tomar, C. (2004). el-Melikü’l-Eşref, İnal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 29, 63-64). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yâfiî. (1997). *Mir’âtü’l-Cenân ve İbretü’l Yakzân fî Ma’rifeti Havâdisi’z-Zamân*. IV. Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Yiğit, İ. (2002). Kayıtbay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, 80-81). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yiğit, İ. (2015). *Memlûkler: 648-923 / 1250-1517*. Kayıhan Yayınları.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.